

16. Рождественская Н.А. Формирование когнитивного компонента межличностного восприятия у старшеклассников: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Н.А. Рождественская. – М., 1990. – 191 с.

17. Романов К.М. Психология межличностного познания / К.М. Романов. – Изд-во Мордовского университета, 1993. – 148 с.

18. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – 450 с.

19. Якоби М. Встреча с аналитиком: феномен переноса и человеческие отношения / М. Якоби; под ред. В. Мершавка. – М.: Ин-т общегуманитарных исследований, 1996. – 178 с.

Карпенко Н.А. Механизмы межличностного восприятия.

Раскрывается содержание понятия «межличностное восприятие» и смежных с ним категорий. Рассматриваются толкования основных механизмов и эффектов межличностной перцепции.

Ключевые слова: *восприятие, межличностное восприятие, социальная перцепция, познание, механизмы межличностного восприятия.*

Karpenko N.A. The Mechanisms of Interpersonal Perception.

The article reveals the concept of "interpersonal perception" and related concepts. The interpretation of the main mechanisms and effects of interpersonal perception are dwelt upon.

Key words: *perception, interpersonal perception, social perception, cognition, mechanisms and effects of interpersonal perception.*

Стаття надійшла 15 листопада 2011 року

УДК 159.922.32: 923.2

Ю.Я. Карп'юк

РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ І УТВЕРДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Зроблено спробу проаналізувати вплив релігійної віри на розвиток та формування духовно-моральних цінностей особистості. Констатовано, що суттєвий поступ у розробці цієї проблематики може бути досягнутий завдяки методологічному переосмисленню основних концептуальних побудов у сфері духовного росту особистості та чіткому опису їх змістовно-поведінкових

корелятив. Прикладний аспект розв'язання проблеми потребує поєднання зусиль світських та релігійних інституцій і установ.

Ключові слова: релігійна віра, духовність, духовний розвиток, цінності, християнські (духовно-моральні) цінності.

Постановка проблеми. У сучасному суперечливому та динамічному світі релігія стає чи не найбільш надійним пристанівком для стражденної душі людини, даючи їй такі сподівано-очікувані відповіді на фруструючі смисложиттєві проблеми. Намагання людей уникнути цинізму, бездуховності, морального нігілізму, ворожнечі, агресивності, утилітаризму, меркантилізму часто приводить їх до релігії, до релігійних духовних цінностей.

У вірі в Бога чимало людей знаходить утіху, духовне піднесення, душевний спокій, радість буття, що сповнює їх життя високим смислом і рятує від екзистенційного вакууму, почуття туги, безнадії, тривоги, зцілює та гармонізує її психіку і, тим самим, протидіє виникненню деструктивних форм поведінки. Полегшуючи людські страждання, віра в Бога створює можливість психологічно прилучитись до трансцендентного, абсолютного, одвічного й вічного. Водночас, на шляху до утвердження духовно-моральних цінностей (при чому не лише на суспільному, а й на особистісному) існують серйозні перешкоди, пов'язані з різними формами аморальності, бездуховності, процвітанню подвійної моралі, прикриття лихих намірів благородними цілями і т. д. У таких умовах надзвичайно складно здійснювати виховний вплив на підрастаюче покоління, оскільки жахливі реалії сучасного життя не дають змогу укорінитись в юній душі паросткам благородних і високодуховних чеснот.

Попри існуючі труднощі не лише наукового, а й суспільного та державотворчого характеру, обраний провідними інституціями і науковцями напрям на духовний розвиток особистості нам видається правильним, хоча і дещо запізнілим. Думаємо, що пошук дієвих засобів формуючого впливу на духовну сферу особистості слід шукати у поєднанні зусиль не тільки світських навчальних закладів і релігійно-церковних інституцій, а й наданні більшої свободи у створенні і підтримці освітніх закладів під егідою християнських церков (особливо тих, що сповідують автентичну релігійну віру).

Стан дослідження. Світова і сучасна вітчизняна психологія має багату і плідну історію наукових досліджень, присвячених різноманітним аспектам релігійної віри як особливого психологічного феномена. Зміст і характер релігійних психічних станів, процесів суб'єкта – емоційних переживань, уявлень, фантазій, думок досліджували Ф. Шлейєрмахер, В. Джемс, Т. Рібо; релігійну віру як результат містичного осяяння – Р. Отто; смисложиттєву функцію релігійної віри – С. Керкегор, Л. Шестов; релігійно-моральні пошуки людини – В. Соловйов, С. Франк; релігійність як рису національного характеру – Г. Лебон, М. Бердяєв; пастирську психологію – А. Бойзен, Дж. Олівер тощо. Нині дедалі більше дослідників звертають увагу на значення віри у духовному розвитку особистості – І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, В.С. Братусь, М.Й. Варій, О.Г. Дробніцький, З.С. Карпенко, О.І. Климишин, Д.А. Леонтьєв, В.П. Москалець, Б. Рассел, М.В. Савчин, О.В. Сухомлинська та ін.

Незважаючи на те, що феномен віри є недостатньо розкритим психологічною наукою, неможливо недооцінювати її значення у становленні духовності. Зважаючи на *актуальність будь-яких питань, пов'язаних із аксіологічним розвитком особистості, мета статті – висвітлити аспекти впливу релігійної віри на розвиток та формування духовно-моральних цінностей особистості.*

Виклад основних положень. Відомо, що автентична релігійна віра є потужним життєдайним чинником, оскільки вона гармонійно інтегрує людську психіку високим сенсом буття, приносить людині задоволення, спокій, життєву наснагу та радість існування. Будучи надійним психологічним захистом людини від такої екзистенційної проблеми як усвідомлення конечності свого життя і неминучої смерті або різноманітних форм деструктивного впливу, вона рятує її від мук переживання екзистенційної абсурдності, відчаю, тривоги, має надзвичайно високу психотерапевтичну та психопрофілактичну цінність. Релігія допомагає людині подолати межі свого егоїстичного «Я», аутодеструктивні тенденції психіки, сповнюючи усе її єство внутрішньою гармонією та рівновагою.

Проведений нами аналіз дозволив констатувати, що загальним для усіх релігій є звільнення людини від душевного страждання. Позитивний потенціал релігійних почуттів долає меланхолію, депресію, відчай, безнадію, емоційний дисбаланс, змінюючи при

цьому світорозуміння та самосприйняття людини з негативної палітри на позитивну.

Будучи могутньою життєдайною силою, віра в Бога інтегрує психіку людини на основі високих екзистенційних смислів, вселяє у неї почування безпеки, спокій та оптимізм. Ідеали релігійної віри є найміцнішими, надають психіці людини стійкості та цілеспрямованості, забезпечують її психологічний комфорт, впевненість та внутрішню нездоланність.

Релігійна віра є важливим чинником розвитку і утвердження гуманістичних духовно-моральних цінностей. Адже істинне, глибинне «Я» людини, органічно пов'язане з духовністю, є могутньою синтезувальною силою, яка підтримує єдність особистості, суперечить формуванню саморуйнівних тенденцій у її психіці. Духовність завжди пов'язана з Богом, є здобуттям внутрішньої сили, опірності, протидії владі світу та суспільства над людиною. Людський дух, – за М. Бердяєвим, – завжди повинен прагнути до трансцендентності – того, що перевищує людину, й лише за такої умови вона не «втратить» саму себе, а навпаки, досягне гармонії та щастя [1, с. 165–167].

Духовність в психології інтерпретують як домінування в системі мотивів особистості її вищих базових потреб: пізнавальної, етико-естетичної і соціальної потреби жити, діяти «для інших». Духовність – це вершинний ціннісно-смісловий зміст людської психіки – «вершина особистості» [4, с. 166].

Проведений нами аналіз дозволив констатувати, що духовність – це глибинна і багатогранна категорія, яка пронизує і опосередковує усі психологічні утворення особистості. Вона виявляється в психічному насамперед у вигляді смислових установок, ціннісних орієнтації і цінностей, життєвих смислів особистості. Духовність слід вважати основою моральності людини. З одного боку, – вона репрезентована у поведінці, адекватній соціально прийнятним цінностям та еталонам, а з іншого, – у ній акумульовано особистісний імунітет щодо «низьких» масовидних тенденцій.

Значну роль у вивченні духовності та духовного розвитку у сучасній психологічній науці виконують напрацювання М.Й. Боришевського. Духовність, – на його думку, – є багатовимірною системою, складовими якої є утворення у структурі свідомості та са-

мосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найактуальніші морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. Дослідник вважає, що одиницею вимірювання духовності є ціннісні орієнтації. Проте, – зазначає він, – «духовно досконала особистість не тільки усвідомлює вирішальне значення моральності у людських взаєминах, у розвитку суспільства на гуманістичних засадах, а й активно утверджує моральне начало у повсякденному житті – у ставленні до інших людей, до себе самої. Отже, суттєвою ознакою розвиненої духовності людини є дієвість, конструктивно-перетворювальна сила ціннісних орієнтацій, якими вона оволоділа. Без такої дієвості можна говорити хіба що про певний рівень обізнаності людини із системою духовних цінностей» [2, с. 27].

Духовність пов'язується з мораллю, зокрема з такими цінностями, як справедливість, відповідальність, чесність. Однак, окрім моральних, до системи духовних цінностей науковець відносить: громадянські (почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою, повага до інших національних спільнот, відповідальність за долю нації), естетичні, інтелектуальні, екологічні, світоглядні цінності, в яких особливе місце посідає людина як неповторна індивідуальність з її прагненнями, сподіваннями, сприйняттям світу, баченням себе у цьому світі, усвідомленням свого призначення, сенсу життя (М.Й. Боришевський).

Теоретичний аналіз, зроблений М.В. Савчиним [10, с. 117–121], дозволив констатувати, що в українській та російській психології існує велике різноманіття у підходах до розуміння сутності поняття духовність (автором подається майже два десятки тлумачень). З одного боку, – це є свідченням складності самого предмета досліджень, а з іншого, – це говорить про існуючі проблеми на теоретико-методологічному рівні, який спричинений не лише різними підходами з боку різних наук (адже предмет дослідження знаходиться на стику філософії, етики, психології, педагогіки), а й термінологічною невизначеністю. Хотілося б наголосити на тому, що та теоретична змінна (чи теоретичний конструкт) є цінною для наукового аналізу, яка має відповідні емпіричні кореляти. Тому й не дивно, що зараз зусилля багатьох дослідників спрямовані на пошук

адекватних емпіричних показників, які б здатні були фіксувати динаміку цього явища.

Д.А. Леонтєв вважає, що релігійна віра, як трансценденція до чогось вищого, як вихід за межі індивідуальності, може з рівним успіхом як допомагати розвитку особистості, так і, навпаки, гальмувати. Людині, яка прагне будувати своє життя за вищими законами на основі духовності, віра часто служить у цьому підтримкою, допомагаючи таким чином самореалізуватись у житті. Але й людина, яка прагне зняти з себе відповідальність за своє життя і жити за принципом конформізму і бездуховної пасивності, також нерідко знаходить опору в релігійній вірі [8].

У глибоко віруючої людини виникає особливий духовний стан, який характеризується зосередженням на осмисленні та переживанні духовних цінностей, коли особистісні знання виходять за межі зовнішніх подій, у них виникає внутрішній сенс – психологічна основа формування духовності, предмет інтелектуальної і моральної рефлексії суб'єкта. Духовність – це основа совісті людини, її моралі, любові, релігійності, прагнення людини до істини, добра, художньо-естетичного ставлення до світу.

Усі зусилля духовних інституцій в основному спрямовані на формування у людини християнського світогляду, надання їй відповіді на актуальні питання сучасності, створення благочестивих орієнтирів, які б слугували зразками поведінки у життєвих ситуаціях тощо. Християнська мораль визначає мету життя християнина і той шлях, яким він повинен іти для досягнення визначеної Богом цілі.

Для перетворення знання у справу, для успішного втілення його у повсякденному житті й діяльності, зразком моральної досконалості, навчання й життя для християн є центральна божественна постать Ісуса Христа, земне життя якого залишається ідеальним прикладом для усіх поколінь. Саме тому, що Ісус Христос був Боголюдиною, його постать має надзвичайне значення у виховному процесі. Вважаємо, що Божество для простих смертних людей є недосяжним уже тому, що це Бог. Тому у тих народів, де релігійна віра ґрунтується на вірі у Божества, існує просто преклоніння перед ними. У християнстві образ Ісуса Христа може і повинен виступати як ідеал, а тому Його діяння земні, Його вчинки і поведінка можуть

і повинні стати прикладом для наслідування підростаючих поколінь (адже Його земне життя – це життя людини).

Дуже добре про це пише в одній зі своїх статей А.С. Жаловага, наголошуючи на тому, що, оскільки українці постали у християнській культурі, то в ній і варто шукати наші моральні і психологічні опори й підґрунтя. Центральним посередником, помічником, Образом цієї культури є фігура Христа. І це безпосередньо стосується психології людського розвитку. Адже, проведений В. Зінченко і Є. Моргуновим ретельний аналіз різних видів медіаторів духовного росту, привів їх до визнання того, що «все-таки Августин був правий, говорячи, що справжнім медіатором є Боголюдина, тому що саме Боголюдина втілює й одухотворяє всі інші медіатори». Рятівник – це фокус, виправдання і сподівання християнської культури, уособлення істинного образу, сутності людини, це той пункт, мета устремління, вище якої не можна поставити, але і нижче не слід опускатися [7, с. 34].

Констатуючи високі духовні цінності, що виробила та пропонує християнська мораль, її входження у шкільне життя не стане панацеєю від аморальних виявів у нинішньому суспільстві, але може стати вагомим чинником поліпшення морального клімату у суспільстві. При цьому хотілося б наголосити на тому, що школа не повинна розглядатись як своєрідний анклав, в якому відбувається утвердження принципів християнської моралі. Це повинно стати прерогативою усіх суспільних інституцій, інакше закони подвійної моралі повністю знівельують усі благородні наміри і сподівання. При чому, якщо на сьогодні держава і суспільство ще не готові до впровадження у світських навчальних закладах предметів і навчальних програм, які б цілеспрямовано здійснювали таку підготовку, то вони повинні дозволити створення таких закладів під егідою церкви і тоді саме життя (час), а також той вибір, який буде зроблено батьками, винесе вердикт про доцільність такої форми освіти та виховання.

Ми вже наголошували на тому, що входження в метафізичний простір, у сферу духовного виміру з необхідністю порушує питання про його природу, про ті ідеї, образи, цінності, які опосередковуються в символах (медіаторах), які складають цю сферу, будують і визначають її конструкцію та рух. Найбільш розповсю-

джена зараз позиція – це ставка на так звані загальнолюдські цінності. Однак, – на думку А.С. Жаловаги, – «така цілком слухна позиція, адекватна моральній дії, психологічно та енергетично виявляється, однак є нерідко недостатньою, ніби вторинною щодо духовної сфери. Справа в тому, що будь-яка цінність, перш ніж стати «загальнолюдською», була «індивідуальною», виникла у певній культурі, в неї хтось вірив, за неї хтось страждав, свідчив про неї, її хтось відстоював, часом ціною життя. У цьому плані загальнолюдська цінність є «знятим» результатом живого культурного процесу» [7, с. 34]. Ця авторська позиція, яку повністю поділяємо, неодмінно повинна спонукати нас до висновку, що наші споконвічні цінності треба відшукувати біля витоків нашої національно-християнської культури.

Традиційно в гуманітарних науках духовне асоціюється з моральним, а тому духовне зводять до морального. Основою моральної діяльності, – зазначає М.В. Савчин, – і є потяг до щастя і блаженства духовного, ідеального, ворожого усякому обмеженню умовами часу і простору, взагалі індивідуальному тваринному існуванню. Внаслідок цього, неминучим постулатом можливості моральної діяльності є допущення самостійності тієї всезагальної субстанції – духу, завдяки якій ми у самих себе знаходимо особистість, котра здатна у вищих ідеях, потягах і почуттях своїх відмовлятися від індивідуальних і тимчасових умов тваринного або фізичного існування.

Тільки таким чином можна пояснити, чому моральна діяльність передбачає не лише боротьбу проти всякого егоїзму, почуттєвості, розрахунку особистої вигоди і благоденства, а й повне самозречення тваринної особистості, тобто готовність людини не тільки зазнавати будь-яких страждань, пов'язаних із обмеженням її тваринної природи, але, якщо потрібно, – і повну готовність її пожертвувати в ім'я вищого духовного блага навіть самим індивідуальним життям як тимчасовою і випадковою формою буття того всезагального начала, що становить сутність та основу ідеального існування особистості [5, с. 13–16].

Натомість, В.С. Братусь [3, с. 6–12] найвищим рівнем морального розвитку називає духовний (есхатологічний). Досягнувши його вершин, людина усвідомлює себе та інших не як конечних

смертних істот, а як істот, пов'язаних із духовним світом, коли суб'єкт доходить до розуміння людини як образу Божого, коли інша особа розглядається як творіння Боже.

Справжнє благо моральної особистості – у зреченні від своєї тваринної відокремленості, в усвідомленні себе ланкою і втіленням загального цілого, вічного. У здійсненні цього усвідомлення і полягають ті щастя і блаженство, котрі становлять дійсну основу моральної поведінки людини, а значить, і її морального обов'язку [5, с. 13–16].

Релігійна мораль залишається порівняно консервативною, незмінною. Основою християнської моралі, що є керівництвом на всі випадки життя, вважається любов як основа всього християнського життя й моральності. Порушення християнського морального закону, непослух віруючого Слову Божому – це гріх. Світоглядним підґрунтям морально-релігійного виховання є християнське вчення, основною ідеєю якого виступає служба Богові. Найвищий вияв моральності людини, ідеал людського існування є її Боже творіння та наближення людини до своєї божественної сутності. В зв'язку з тим, що кожна людина має своє неземне призначення, вона повинна наполегливо, впродовж усього життя, працювати над своїм духовним самовдосконаленням.

Основи морально-релігійного виховання закладають, передусім, батьки, родина, священнослужителі, педагоги, а тому його ефективність можлива лише за участі усіх виховних інституцій, що повинні тісно співпрацювати між собою.

Християнські постулати добра, любові до ближнього допомагатимуть особистості перебороти егоцентризм, відстороненість від проблем іншого. Адже у «любові до ближнього» індивід отримує порятунок від егоїзму. Християнство надає людині можливість зрозуміти просту істину, що вона лише частка усього Всесвіту, а тому, визнаючи тільки себе і не визнаючи іншого, вона не може повноцінно увійти у цей світ.

Лише позбавившись у своїй свідомості та житті тієї внутрішньої межі, яка відділяє особистість від іншої, вона може «полюбити ближнього». Людина може існувати лише з іншими, а тому ставши невід'ємною часткою суспільства, вона, водночас, стає і самостійною і залежною від інших.

Індивідуальність – певний образ всеєдності, певний засіб сприйняття та засвоєння усього іншого. Стверджуючи себе поза іншим, особистість позбавляє себе сенсу життя і перетворює свою індивідуальність у пусту форму. Відчуженість один від одного, породжена егоїзмом, зникає за умов активного психолого-педагогічного впливу.

Навчити дитину «любити ближнього» не так просто. Зло егоїзму полягає у тому, що людина визнає за собою виключне безумовне значення і водночас відмовляє у цьому іншому. Відчуваючи проблеми іншого не просто формально, а суттєво, переносючи центр свого життя за межі свого особистого внутрішнього простору, особистість виявляє свою значущість, безумовне значення. Воно саме і складається із здатності переходити за межі свого фактичного феноменального буття, в здатності жити не тільки в собі, але й в іншому. Сенс «любові до ближнього» у тому, що вона змушує всім своїм єством визнати за іншим те безумовне центральне значення, яке через її егоїстичні устремління пригнічується.

Висновки. Релігійна віра є не лише могутньою життєдайною силою, яка не лише інтегрує психіку людини на основі високих екзистенційних смислів, а й є важливим чинником розвитку і утвердження духовно-моральних цінностей.

У наш час релігійна складова виховного впливу на особистість частково присутня і у шкільній освіті, однак вона перебуває на етапі визначення та утвердження. З демократизацією суспільства, модернізаційними тенденціями в освіті та переосмисленням історичного минулого у змісті предметів суспільствознавчого циклу світської школи дедалі виразніше окреслюється сучасне бачення ролі релігії та церкви у розвитку й становленні Української держави, їх значення у житті людини та суспільства.

Позитивним кроком у цьому напрямі слід вважати визначення стратегії духовно-інтелектуального розвитку нації та продовження реформування освіти згідно з визначеними пріоритетами розвитку науки і культури, де дотримання моралі, основаної на християнських цінностях, посяде поважне місце.

Сучасна модель освіти має ґрунтуватися на відтворенні власного культурно-історичного досвіду в його органічному поєднанні

з найновішими досягненнями сучасної науки, культури і соціальної практики та прогресивними надбаннями народів світу.

Важливою складовою виховання учнівської молоді на основі християнських цінностей є введення та вивчення основ християнської етики як навчально-виховного предмету в загально-освітній школі.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів складної та багатопланової проблеми формування духовно-моральних цінностей особистості. **Перспективи** подальшого дослідження вбачаються нами у розробці емпіричних корелятивів духовного розвитку особистості та визначенні показників і критеріїв її вихованості.

-
1. Бердяев Н.А. Философия свободы / Н.А. Бердяев. – М.: Правда, 1989.
  2. Боришевський М.Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку / М.Й. Боришевський // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірн. наук. праць ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; за ред. С.Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX. – Ч. 5. – С. 25–32.
  3. Братусь В.С. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века / В.С. Братусь // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С. 6–13.
  4. Выготский Л. С. Собр. соч. – Т. 1 / Л. Выготский. – М., 1982. – С. 166.
  5. Грот М.Я. Вибрані психологічні твори / М.Я. Грот. – Ніжин: Вид-во НДПШ ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с.
  6. Гроф С. Путешествие в поисках себя. Новые перспективы психотерапии и исследования внутреннего мира / С. Гроф. – М.: Изд-во Трансперсонального института, 1994. – 296 с.
  7. Жаловага А.С. Християнська мораль, віра, психологія: точки перетину / А.С. Жаловага // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 20. – С. 32–35.
  8. Леонтьев Д.А. Духовность, саморегуляция и ценности / Д.А. Леонтьев // Гуманитарные проблемы современной психологии: Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. – 2005. – № 7. – С. 16–21.
  9. Рассел Б. Сущность религии. Психология религиозного мистицизма: рукопись / Б. Рассел. – 2001.
  10. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: монографія / М.В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 508 с.

Карпюк Ю.Я. Религиозная вера как важный фактор развития и утверждения гуманистических духовно-моральных ценностей.

Сделана попытка проанализировать наиболее известные подходы к пониманию сущности проблем духовного развития личности. Констатируется, что существенное продвижение в разработке данной проблематики, может быть достигнуто благодаря методологическому переосмыслению основных концептуальных построений в сфере духовного роста личности и четкому описанию их содержательно-поведенческого коррелята. Прикладной аспект решения проблемы нуждается в сочетании усилий светских и религиозных институций и учреждений.

Ключевые слова: религиозная вера, духовность, духовное развитие, ценности, христианские (духовно моральные) ценности.

Karpyuk J.Y. Religious Faith as an Important Factor in the Development and Strengthening of Humanistic, Spiritual and Moral Values.

An attempt to analyze the impact of religious faith on the development and formation of spiritual and moral values of the individual is made in the article. It is stated that significant progress in developing these problems can be achieved through methodological revision of basic conceptual constructions in the field of spiritual growth of personality and a clear description of their indicators of behavioral correlates. It is indicated that the Applied aspect of the problem requires a combination of efforts of secular and religious institutions and agencies.

Key words: religious faith, spirituality, spiritual development, values, Christian (spiritual and moral) values.

Стаття надійшла 9 червня 2011 року

УДК 159.922.8

Л.І. Кузьо

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА» ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Проаналізовано основні підходи до визначення поняття «часова перспектива» особистості. Розкрито зміст поняття «часова перспектива» особистості, виокремлено характеристики його змістовно-структурних елементів.

Ключові слова: часова перспектива, життєва перспектива, життєві цілі, життєві плани, очікування, структурні елементи, психологічний аспект.

Постановка проблеми. У психології проблема прогнозування і ставлення особистості до свого майбутнього активно вивчається